

tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 8 4 ● 2009

Thijsse's nalatenschap

Wim Ruitenbeek

● Ben Brugge. Foto: Wim Ruitenbeek.

Op stap met Ben Brugge in de Zandkuil op Texel

Jac. P. Thijsse herkende in het begin van de twintigste eeuw al het belang van de Zandkuil op Texel voor graafbijen en -wespen. Ben Brugge zorgde er in onze tijd voor dat die rijkdom terugkwam.

● Texelse zandbij. Foto: Ben Brugge.

Al in 1903 schreef Thijsse over de unieke insectenfauna van de Zandkuil op Texel en sindsdien heeft hij er bij Natuurmonumenten op aangedrongen dit bijzondere terreintje te verwerven. Dat lukte in 1923 en daarmee is het het oudste en nog altijd enige insectenreservaat in Nederland. Sinds het begin van de jaren tachtig bekommert entomoloog Ben Brugge zich om dit, destijds sterk verwaarloosde, gebiedje. Hij slaagde erin Natuurmonumenten ervan te overtuigen dat het terrein opgeknapt diende te worden, om het in zijn oude glorie te kunnen herstellen en sinds die tijd is hij sterk betrokken bij het beheer. Op een warme zondag in augustus zijn we met hem gaan kijken.

Geschiedenis

De Zandkuil ligt op de Hoge Berg, een bult van keileem, zand en

zwerfkeien uit de ijstijd. Het is een zandafgraving die rond 1750 is ontstaan. In 1956 is het terrein afgesloten voor het publiek, omdat de recreatiedruk te groot werd. In de loop der jaren groeide de kuil langzaam maar zeker dicht met bomen en struiken.

In 1980 maakte Ben Brugge kennis met het gebied en stelde vast dat het veel van zijn aantrekkelijkheid voor insecten verloren had. Van de door Thijsse vastgestelde rijkdom vond hij nog maar drie soorten wespen en bijen terug. Dat alles was het gevolg van de toen heersende gedachte dat natuurbescherming vooral moet bestaan uit de natuur met rust laten, uit niets doen, dus. Na een hoop gelobby lukte het Ben de terreinbeheerders ervan te overtuigen dat er iets moest gebeuren. In 1985 kwam er toestemming voor leden van de Nederlandse

Entomologische Vereniging om het terrein op te knappen. In de loop der jaren is het opengehakte gebied steeds verder vergroot. Dat proces is pas in 1998 voltooid, toen mede dankzij een door de Provincie toegekende subsidie van 16.000 gulden in het kader van het Soortbeschermingsplan en 25.000 gulden van een sponsor van Natuurmonumenten ongeveer vijftig bomen zijn verwijderd. Het terrein was daarmee vrijwel in zijn oude luister hersteld. Direct na voltooiing van de eerste herstelwerkzaamheden kwamen de insecten al terug, wat de motivatie vormde om het terrein in 1998 verder op te knappen. Door een zorgvuldig beheer in de jaren daarna komen hier nu in totaal 40 soorten graafbijen en -wespen voor, zoals de Texelse zandbij, de grote roetbij, de pluimvoetbij, de rupsendoder en de spieswesp. Ook ►

Bijen en wespen

● Nestingangen van pluimvoetbijen.
Foto: Wim Ruitenbeek.

● Mannetje grote roetbij. Foto: Tim Faasen.

● Grote rupsendoder. Foto: Bert Pijs.

● Meidoornzandbij. Foto: Tim Faasen.

De graafbijen en -wespen waarvoor de Zandkuil van bijzonder belang is behoren tot de Hymenoptera aculeata of wel de angeldragende vliesvleugeligen, waartoe ook de hommels, de gewone 'limonade'-wespen en mieren behoren. De belangrijkste bijen in de Zandkuil zijn *Andrena fulvago*, de Texelse zandbij, die buiten Texel alleen in Zuid-Limburg voorkomt. Voor *Lasioglossum nitidiusculum*, de langkopsmaragdgroefbij, die een iets ruimere verspreiding heeft, geldt bijna hetzelfde. Beide soorten staan op de rode lijst als bedreigd. Dan is er nog een grote populatie van pluimvoetbijen *Dasypoda hirtipes*, met soms 2000 tot 3000 nesten één van de grootste kolonies van Nederland. *Panurgus banksianus*, de grote roetbij, heeft een vooruitgeschoven post op Texel. De Zandkuil is voor deze soorten het enige reservaat waarin ze voorkomen. Ook herbergt de Zandkuil voor veel soorten een bronpopulatie. Dat wil zeggen dat ze vanuit de Zandkuil andere delen van Texel gekoloniseerd hebben. Dat geldt met name voor de zogeheten koekoeksbijen uit de geslachten *Sphecodes* en *Nomada*, respectievelijk bloedbijen en wespbijen, die hun eieren in de nesten van zand- en groefbijen leggen.

Graafbijen en -wespen graven nestholletjes in de grond, waar ze hun larven laten opgroeien. Graafbijen verzamelen eerst stuifmeel, waarvan ze een bolletje maken. Dat wordt in een kamer van de nestholte gedeponeerd en rust op minuscule pootjes, om te voorkomen dat ze beschimmelen. Ieder bolletje is genoeg voor één larve. Deze stuifmeelballetjes worden vaak geparasiteerd door koekoeksbijen, die er hun eitje op leggen. Hun larve komt het eerst uit en vreet vervolgens het eitje of de larve van de gastvrouw op, waarna hij zich voedt met het stuifmeel. Sommige graafbijen sluiten de ingang van hun nestholten af, waardoor koekoeksbijen nauwelijks een kans krijgen. Andere soorten stoppen hun energie liever in een zo groot mogelijk nageslacht, waardoor er altijd voldoende larven van de eigen soort groot worden. Soorten die gespecialiseerd zijn op een of enkele plantensoorten vliegen slechts enkele weken. Zo vliegt de Texelse zandbij op muizenoortje en biggekruid van juni tot half juli en de grote roetbij op biggekruid en havikskruid. De pluimvoetbij komt tegenwoordig al begin juni tevoorschijn en vliegt er behalve op biggekruid en havikskruid ook op zandblauwtje. Van de bomen is de esdoorn belangrijk voor de zandbij *Andrena carantonica*. Zijn Nederlandse naam meidoornzandbij is wat ongelukkig, want in de Zandkuil vliegt heel weinig op meidoorn. Het beheer is er nu op gericht de lijsterbes terug te krijgen, die voor veel soorten belangrijk is.

Graafwespen leggen hun eitjes op een verlamde prooi en hebben daarom Nederlandse namen als rupsen-, sprinkhaan-, vliegen- of spinnendoders. Zodra de larven zijn uitgekomen, eten ze het verlamde lichaam van hun gastheer leeg. Graafwespen vliegen vooral later in het seizoen. Met name de bleke vliegendoder heeft in de zomer grote populaties in de aangelegde steile wandjes. In juni zijn daar ook veel andere graafwespsoorten te vinden. In de afgeplagde stukken leven veel rupsen- en spinnendoders, evenals de bultenaar- of spieswesp, maar ook de gewone mierwesp *Smicromyrme rufipes*. Langs de steile wanden bevinden zich soms 100 tot 200 vallen van de gevlekte mierenleeuw *Euroleon nostras*.

Om achter de juiste soortnaam te komen, moeten de meeste bijen en wespen worden verzameld en met een microscoop die tot veertig keer vergroot bekeken worden. Van de hierboven genoemde soorten kan men een aantal echter ook met het blote oog op naam brengen, zoals bijvoorbeeld de grote roetbij en de pluimvoetbij, maar bij veel soorten kom je in het veld niet verder dan de geslachtsnaam.

● Vrouwetje pluimvoetbij.
Foto: Tim Faasen.

veel andere soorten insecten voelen zich er thuis.

Vanaf de openbare weg kan iedereen dit, ook landschappelijk unieke stukje Texel bewonderen. Een mooi en duidelijk informatiebord legt het belang ervan uit.

Maaien en plaggen

De Zandkuil dankt zijn rijkdom aan verschillende factoren:

- De ligging op de zuidoosthelling van de Hoge Berg en het bos dat daarop groeit, zorgen ervoor dat de kuil bij de overheersende westenwinden in de luwte en de zon ligt, waardoor er een warm microklimaat heerst.
- De bodem heeft drie verschillende soorten grond: keileem en pleistoceen zand en een mengsel van beide. Daardoor kunnen insecten met verschillende voorkeuren voor de grond waarin ze hun nest graven er terecht.
- In de kuil groeien van het vroege voorjaar (kruipwilg) tot in de nazomer (struikheide) bloeiende planten. Daardoor zijn er voor verschillende soorten die in verschillende maanden vliegen altijd stuifmeelleveranciers voorhanden.

Om die rijkdom te behouden is een permanent, fijnmazig beheer noodzakelijk. Voor dat doel trekt sinds 2002 jaarlijks een vrijwilligersgroep van Landschap Noord-Holland met Ben Brugge het terrein in om onder zijn leiding te maaien, te plaggen en opslag van bomen en struiken te verwijderen. Om de optimale variatie in het terrein te behouden, moet je eigenlijk per vierkante meter bekijken wat er

moet gebeuren. Daarvoor is veel deskundigheid, zorgvuldigheid en enthousiasme noodzakelijk. Ben levert de deskundigheid en bewaakt de zorgvuldigheid. Het enthousiasme van de vrijwilligers doet de rest. Ben: 'Vrijwillig landschapsbeheer, sinds 1981 in Noord-Holland actief, is het beste dat de natuur van Noord-Holland is overkomen. De beheersvorm van de Zandkuil is inmiddels vaak geïmiteerd, maar nooit geëvenaard. Meestal ontbreekt de continuïteit.'

Door steeds weer andere stukjes van het terrein te maaien of af te plaggen, die daarna weer langzaam begroeid kunnen raken, ontstaan verschillende stadia in de successie die voor verschillende soorten insecten geschikt zijn. Steile wandjes worden afgestoken om nestgelegenheden te scheppen voor soorten die hun nestgangen juist daar willen graven. Opslag van bomen en struiken wordt verwijderd, maar de groei van inheemse soorten als lijsterbes en meidoorn wordt langs de bosrand gestimuleerd, omdat die voor bepaalde insecten juist weer belangrijke stuifmeelleveranciers zijn. Bovendien kan op die manier een geleidelijker overgang naar het bos op de Hoge Berg gecreëerd worden.

Hoe belangrijk een fijnmazige aanpak is, bleek onlangs, toen een graafmachine ingezet werd om de poel die in het diepste deel van het terrein ligt, schoon te maken. Erg handig, want een zware klus als het met de hand zou moeten. Maar helaas, ook de waardevolle vegetatie met kruipwilg die langs de

● Afgestoken steil wandje met nestgaten van graafwespen en -bijen. Foto: Wim Ruitenbeek.

● Langkopsmaragdgroefbij.
Foto: Tim Faasen.

randen van de poel groeide, werd per ongeluk opgeruimd.

Ben Brugge, is nu al vanaf 1981 intensief betrokken bij het herstel en het instandhouden van deze bijzondere erfenis van Thijsse, en met succes. Zonder zijn inzet zou het reservaat niet de natuurlijke rijkdom bezitten die het nu heeft.

wim.ruitenbeek@planet.nl